

חומש בראשית - התמודדות מול שנאה וקנאה

חומש בראשית מתאר את בריאת העולם, בריאת האדם, והדורות הראשונים של האנושות. בחומש בראשית אנחנו רואים תהליך של התדרדרות, בלימתה, עליה קטנה, ואחר כך עליה גדולה. התורה מספרת על אדם וחווה, גן עדן, עץ הדעת טוב ורע, עץ החיים, הנחש, גרוש אדם וחווה מגן עדן. בעצם כאן מתחילה ההתדרדרות.

וממשיכה התורה על עניין האחים הראשונים קין והבל. בגלל קנאה, קין הורג את אחיו הבל, ואחר כך מתחרט. לעומת זאת, למך הורג איש ונער ואומר בעזות פנים "... עֲדָה וְצֹלָה שָׁמַעַן קוֹלִי נָשִׂי לְמֶךְ הָאִזְנָה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הִרְגִיתִי לְפָצְעִי וְיִלְד לְחַבְרָתִי: ". מכאן ממשיכה ההתדרדרות בתאוצה.

עוברים הדורות ומגיעים לעניין של נוח והמבול. ומפני שרבה רעת האדם בארץ, הושמד כל חי למעט נוח ואת אשר אתו בתיבה. וממשיכים בענייני מגדל בבל ודור שבו נפלה הארץ.

עוברים עוד דורות ומספרת התורה על תרח, אברהם, שרה, הגר, לוט, סדום ועמורה. וממשיכה התורה לספר על ישמעאל, יצחק, רבקה, יעקב, ויעקב. יעקב רצה להרוג את יעקב אבל בסוף התפייסו. יש שיפור בהתנהגות.

ובעניין יוסף ואחיו, ממשיכות הקנאה והשנאה. רצו אחי-יוסף להרוג אותו אבל מכרו אותו לעבד. ביחס לדורות ראשונים, יש שיפור מעט בהתנהגות.

ומגיעים ליוסף ובעניין אשת פוטיפר, והוא עומד בנסיון זה. ויש ליוסף עוד נסיון בעניין אחיו. ואף על פי שהיה משנה לפרעה בעת ההיא והיה יכול לנקום בהם, הוא מונע את עצמו מנקמה. אלא, הוא בוחן אותם, מוחל אותם ומכלכל אותם ואת טפם. האחים אף התחרטו והציעו את עצמם להיות עבדים ליוסף. יוסף מסרב ועונה בנדיבות "... וְעַתָּה אֶל-תִּירָאוּ אֲנִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֶת-טַפְּכֶם וַיִּנַּחֵם אוֹתָם וַיִּדְבֵּר עַל-לֶבָם: ".

לומדים מחומש בראשית שהשנאה והקנאה יכולות להמשיך דורות, ולומדים מיוסף ואחיו, איך להתמודד מולן. יש מקורות נוספים שמהם ניתן ללמוד איך להתמודד עם המידות הרעות האלו. הבה נתבונן בהם.

כתוב בפרשת קדושים "לא-תִשָּׂא אֶת-אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ הֹכֵחַ תֹּכִיחַ אֶת-עֲמִיתְךָ וְלֹא-תִשָּׂא עָלָיו חֲטָא: לא-תִקֵּם וְלֹא-תִטֹּר אֶת-בְּנֵי עַמְּךָ וְאֶהְבֵּת לְרַעַךְ כָּמוֹךָ אֲנִי, ה' ". מיוסף הצדיק לומדים איך להדר במצוות אלו.

מי יכול להגיע למדרגה של יוסף הצדיק ולהחזיר טובה תחת רעה, ואיך לקיים מצות "לא-תִשָּׂא אֶת-אָחִיךָ בְּלִבְבְּךָ ..."? איך למצוא תרופה לשנאת הלב? בפרשת משפטים כתוב "... {ס} כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אִיבְךָ אוֹ חֲמֹרוֹ תִעַה הִשֵּׁב תִּשְׁיָבֵנוּ לוֹ: {ס} כִּי-תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׁנֵאךָ רִבֵּץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדַּלְתָּ מְעֹזֹב לוֹ עֹזֵב תִּעְזֹב עִמּוֹ: {ס} ... ". כאן התורה מבליטה פסוקים אלה וכותבת כל פסוק כפרשיה בפני עצמה ופסוקים אלה דורשים התנהגות טובה עם אויב ושונא. ואולי "עֹזֵב תִּעְזֹב עִמּוֹ" פירושו עזוב את השנאה שבלב ותעזוב את המקום שהוא עמו ולא כשונא.

לסיכום, ראינו בחומש בראשית תהליך של התדרדרות, קנאה, שנאה, אח הורג אח, ועזות פנים. אבל גם ראינו חרטה, תשובה, הימנעות מנקמה, מחילה, ונדיבות. צריך לזכור שבלי החרטה והתשובה של אחי-יוסף ובלי המחילה והנדיבות של יוסף, מי יודע אם עם ישראל היה קיים היום?

יהי רצון שדברי הלכה והמוסר של חומש בראשית יעזרו לנו להתמודד מול שנאה וקנאה.

הערות כלליות

1) חכמינו היו ערים שהשנאה והקנאה יכולות להמשיך דורות ולא לחינם תיקנו נוסח זה בסדר קריאת שמע על המיטה. "רבונו של עולם הריני מוחל וסולח לכל מי שהכעיס והקניט אותי או שחטא כנגדי. בין בגופי בין בממוני בין בכבודי בין בכל אשר לי. בין באנס בין ברצון בין בשוגג בין במזיד בין בדבור בין במעשה. בין ביודעין בין בלא יודעין בין בגלגול זה בין בגלגול אחר לכל בר ישראל ולא יענש שום אדם בסבתי: "...". "בין בגלגול זה" פירושו למחול ולסלוח למי שפוגע בנו. "בין בגלגול אחר" פירושו למחול ולסלוח למי שפוגע באבותינו ובצאצאנו ואל יאמר האדם שבגלל אביך פגע באבי, אתנקם בך. ואל יאמר האדם שבגלל בןך פגע בבני, אתנקם בך, וכו'.

2) גם דאגו חכמינו להרבות אהבה בינינו ולא לחינם תיקנו פתיחה זו לתפילת שחרית. "הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך. והריני אוהב את כל אחד מבני ישראל כנפשי ומאודי. והריני מזמן את פי להתפלל לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה: "...".

3) שווה בשווה ביחסים עם אחרים יכולים למנוע קנאה ושנאה. להלן דוגמאות מהתנ"ך.

א. בפרשת יתרו משה רבנו התייחס לבניו שווה בשווה שנאמר "וְיָאֵת שְׁנֵי בָנֶיהָ אֲשֶׁר שָׁם הָאֶחָד גֵּרְשָׁם כִּי אָמַר גֵּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: וְשָׁם הָאֶחָד אֲלִיעֶזֶר כִּי-אֶלְקִי אָבִי בְּעֶזְרִי וַיִּצְלַנִּי מִחַרְבַּת פְּרָעֹה: "...". שים לב ללשון "הָאֶחָד ... הָאֶחָד ..." וזה מראה שלא היה אחד ושני בעיניו של משה. יחס זה יכול למנוע קנאה ושנאה במשפחה.

ב. בפרשת נשא, קרבנם של הנשיאים מתואר בלשון זה. "וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת-קֶרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: "...". כנראה הנשיאים היו מאוחדים ורצו להקריב קרבן אחד ביחד כי "קרבנם" פרושו, הקרבן שלהם ולא הקרבנות שלהם. וגם בפסוק הבא, "וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם וַיִּקְרִיבוּ אֶת-קֶרְבָּנָם לְחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ: "...", יש חזרה על המלה "קרבנם" וה' מתייחס לכל נשיא שווה בשווה, ככתוב, "נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נְשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם: "...". יחס זה יכול למנוע קנאה ושנאה בין מנהיגים.

ג. בספר יחזקאל ה' התייחס לממלכות יהודה וישראל שווה בשווה שנאמר "וַיֹּאמֶר בֶּן-אָדָם קַח-לָךְ עֵץ אֶחָד וְכַתֹּב עָלָיו לַיהוָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרוּ וְלָקַח עֵץ אֶחָד וְכַתֹּב עָלָיו לַיּוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל-בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבָרוּ: וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל-אֶחָד לְךָ לְעֵץ אֶחָד וְהָיוּ לְאֶחָדִים בְּיַדְךָ: "...". שוב יש שימוש בלשון "אֶחָד ... אֶחָד ...". יחס זה יכול למנוע קנאה ושנאה בין ממלכות.

תודות אל אשתי, בתי, ש. דהאן, ד. פואה, ח. טויטו, י. הכהן קרנר על עזרתם בהכנת דבר תורה זה.

ר.ב. יחזקאל (לפנים הסקל) סיון תשס"ז - 6/2007
 ע"י המחלקה למדעי המחשב, בית הספר הגבוה לטכנולוגיה בירושלים
 רח' הוועד הלאומי 21, ת.ד. 16031, ירושלים 91160
 דואר אלקטרוני: rafi@jct.ac.il